

İnceleme Makalesi / Review Article

Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 89, 99-115.

Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ndeki Sancaklar*

Sevcan ÇAVDAR

Akşehir Müze Müdürlüğü

Yazar Notu

Sevcan ÇAVDAR ● <http://orcid.org/0009-0004-9094-4044>

Bu makalede herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Bu makale ile ilgili iletişim için Sevcan ÇAVDAR, Akşehir Müze Müdürlüğü, Selçuk Mh., İnönü Cad., No:35, Akşehir, Konya, Türkiye adresine başvurunuz. sevcancavdar42@gmail.com

Banners in Akşehir Nasreddin Hoca Archeology and Ethnography Museum

Sevcan ÇAVDAR

Akşehir Museum Directorate

Author Note

Sevcan ÇAVDAR ● <http://orcid.org/0009-0004-9094-4044>

There is no financial conflict of interest with any institution, organization or person in this article.

For communication regarding this article, please contact Sevcan ÇAVDAR, Selçuk District, İnönü Street, No: 35, Akşehir, Konya, Türkiye. sevcancavdar42@gmail.com

Öz

Milli kültürümüzün bir parçası olan sancaklar, Türk sanatında çok eski dönemlerden itibaren varlığını sürdürmüştür. Sahip oldukları motif ve renk çeşitliliği, süsleme kompozisyonları, kumaşları, renkleri ve biçimleri ile Türk Sanatının geniş yelpazesi içerisinde yer almaktadır. Sancaklar devlet sembolü olmasının yanında askerlik tarihimiz açısından da önemli veriler sunmaktadır. Araştırma konumuz olan sancaklar arasında tarikatlarda kullanılan örneklerin de olması, sancakların dinî bir sembol olarak kullanıldığı konusunda dikkati çekmektedir. Makalemizde, Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde yer alan altı farklı sancak ele alınmıştır. Örnekler içerisinde iki tarikat sancağının yanında, bir adet mektep, üç adet Osmanlı Askeri Tabur Sancağı olan örnekler de bulunmaktadır. Amacımız, Türk tarihinin çeşitli evrelerinde kullanılmış olan bu sancakları dokuma teknikleri ve süslemeleri bakımından ele alarak sahip oldukları alametler ve sembolleri tanımlamak, yorumlamak, belgelemek ve taşıdıkları ikonografik anlamları incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Sancak, Sembol, Akşehir Müze, Osmanlı

Abstract

Banners, which are a part of our national culture, have been accepted as a part of the wide range of Turkish Art with their variety of motifs and colours, ornamental compositions, fabrics, colours and forms. Besides being a state symbol, banners also provide important data in terms of military history. There are examples of banners being used by different and this draws attention to the fact that banners are used as a religious symbol as well. In this article, six different banners in the Akşehir Nasreddin Hodja Museum of Archaeology and Ethnography are discussed. This article focuses on two sect banners, together with one school and three Ottoman military battalion banners. The aim of this article is to describe, interpret and document the signs and symbols of these banners, which were used in various phases of Turkish history, in terms of weaving techniques and ornaments, and to examine the iconographic meanings they carry.

Keywords: Banner, Symbol, Akşehir Museum, Ottoman

Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ndeki Sancaklar

Sancağın Tanımı ve Tarihçesi

Türkçe “sançmak” fiilinden türediği belirtilen sancak kelimesi; “*bayrak ve tuğ gibi özellikle toprağa dikilen, bir anıtın veya geminin üstünde devamlı dalgalanan ve bir sembol bildiren flama, denizcilikte geminin sağ tarafı, Osmanlı Devleti'nde bir bölge veya gelir getiren has*” anlamına gelmektedir (Şahin, 2009, s. 36). İnsanlar yerleşik düzene geçtikten sonra, örgütlü topluluk olarak bir arada yaşamaya başladıkları süreçte, bağlı oldukları güce kutsiyet atfederek bu gücü belirledikleri semboller ile temsil etmişlerdi. Bu semboller zaman içerisinde cisimleştirilerek belirli objelere dönüştürülmüştür. Sancak ve bayrak da devletin bağımsızlığını, gücünü ve toplumsal birliği temsil etmektedir. Sancak; ulus, vatan ve yönetimden oluşan bir devletin varlığının simgesidir. Ülkenin egemenliğini ifade eden sancaklar, üzerlerinde toplum tarafından önem verilen işaretleri taşımaları sebebiyle her yerden görülebilecek şekilde en yüksek noktalara asılırlar (Tezcan, 2004, s.9). Anlam bakımından aynı olsa da Osmanlı Dönemi'nde bayrak daha geniş manada kullanılmış, sancak ise devlete ve hakana ait olarak görülmüştür (Kurtoğlu, 1987, s.8) Daha çok dinî mahiyette kullanıldığı bilinen sancaklar çeşitli ölçü ve formlarda yapılmış olmaları nedeniyle alay sancağı, gemi sancağı, sancak-ı şerif gibi farklı isimler almıştır.

Türk devletlerinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda güç ve hâkimiyeti ifade eden bayrak ve sancağın tarihinin çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Irak'ın güneyinde “Bereketli Hilal” olarak da adlandırılan Mezopotamya'da kurulmuş olan Sümerler'in sancak ve bayrak makamında bir nevi âlem “Etandart-Standart” kullandıkları bilinmektedir (Kurtoğlu, 1987, s.13). Türk tarihinde ise ilk defa sekizinci asrın ortasında bir Uygur hakanının adına dikilen yazıtta görüldüğü ifade edilir. Yazıtta “üç tuğluğ Türk bodunu... Ozmuş Tigin kan bolmuş” denilmektedir. Aynı yerde “tuğ taşıyan ileri karakol adamı geldi” ibaresi de yer almaktadır (İnan, 1966, s.871). Çin kaynaklarından alınan bilgiler ışığında Göktürkler'in kutsal sembol olarak kullandıkları kurt, sancakların başlarına takılmış ve kurt başlı sancaklar kağanlık otağının önüne dikilmiştir. Çin imparatorları, Göktürk Devleti'nin yıkılışından sonra Türgeşler gibi Türk kavimlerine kağanlık unvanları verecekleri zaman kurt başlı bayrak ile bir davul göndermişlerdir (Ögel, 1971, s.40).

İslamiyet'in doğuşundan sonra ilk bayrak, sancak makamı olarak hicretin birinci senesinde kullanılmaya başlanmıştır (Bakırcı, 2007, s.245). Hz. Muhammed'in uzun bir mızrağa düz beyaz bir kumaş bağlayarak ashabından Ebu Mersed'e verdiği ve cihada memur ettiği çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir (Pakalın, 1993, s.113). “Liva-i Beyza” denilen bu ak sancak, Hayber Gazası'na kadar yapılan gazalara gönderilmiş; Hayber Gazası'nda bir de siyah bayrak yapılarak bu bayrağa “*rayet*” adı verilmiştir. Genel olarak Hz. Muhammed zamanında kullanılan küçük sancaklara “*liva*”, büyük sancaklara ise “*rayet*” denilmiştir. (Uzunçarşılı, 1941, s. 250)

Hz. Muhammed'e ait olduğu iddia edilen ve bugün Topkapı Sarayı'nda, Mukaddes Emanetler Bölümü'nde korunan beyaz sancağın Yavuz Sultan Selim tarafından İstanbul'a getirildiği kabul görmektedir. Ancak bu sancak bilinenin aksine siyah renklidir.

İslamiyet'in kabulüyle Türkler bazı geleneklerini devam ettirmekle birlikte Müslüman devletlerden ve İslam kültüründen de etkilenerek devlet teşkilatında bazı düzenlemeler yapmışlardır. Örneğin ilk Türk Müslüman devletlerinden olan Karahanlılar tuğ kullanmayı sürdürmüşlerdi. Kaşgarlı Mahmut: Divan-ı Lügati't-Türk'te Karahanlı hanedanına ait bayrakların kırmızıya yakın turuncu, Gazneliler'in çetr ve *hil'at* gibi resmî hâkimiyet sembollerinin ise siyah renkte olduğu ifade etmektedir (Köprülü, 1943, s. 406).

Büyük Selçuklu Devleti'nin, kuruluşundan sonra hükümdara, hanedana ve askerî kıtalara ait olmak üzere çeşitli bayrak ve sancaklar kullandığı bilinmektedir. İlk Selçuklu bayrakları üzerinde ok ve yay sembolleri yer almaktaydı (Bakırcı, 2007, s.245). Kırmızı renk sancakları daha çok askerî kıtalarda, siyah rengi ise İslam dünyası üzerinde hâkimiyet kurmak düşüncesi ile hükümdarlık sancaklarında kullanmışlardı (Köprülü, 1943, s.408). Bazı kaynaklarda Anadolu Selçukluları tarafından iki çeşit sancak kullanıldığından bahsedilmektedir. Bunlardan biri halifelerin saltanat nişanı olarak diğer alametlerle beraber gönderdikleri “siyah bayrak”, diğeri ise Selçukname'de

“*Rayet-i Saltanat*” gibi tabirlerle ifade edilen hükümdar sancağıdır (Uzunçarşılı, 1941, 73; Bakırcı, 2007, s. 245). Karacahisar’ın alınmasının ardından, Selçuklu hükümdarı Sultan Alaeddin’in Osman Bey’e gönderdiği sancağın renginin beyaz olduğu rivayet edilmektedir. “*Elviye-i Sultani*”, “*Alemhay-ı Osmani*”, “*Alem-i Padişahi*” ve “*Liva-i Saadet*” olarak adlandırılan saltanat sancakları birkaç çeşit olmasına rağmen asıl saltanat sancağı, “*ak alem*” denilen beyaz sancaktır (Kılıçkaya, 2007, s.13).

Diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlılarda da hükümdara mahsus sancağın dışında farklı bayrak ve sancaklar kullanılmıştır. Bu sancaklarda çoğunlukla yeşil ve kırmızı renk tercih edilmiştir. Yeniçerilerin kırmızı renkte büyük alay sancakları vardır. Sancakların üzerinde Fetih ayetlerinin yanında Zülfikar motifleri bulunmaktaydı (Bakırcı, 2007, s. 246). Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşundan itibaren çok farklı şekil ve renklerde sancaklar kullanılmış olmakla birlikte, III. Selim Dönemi’nde (1789-1807) bayraklarda hilal ve yıldız motifleri yer almaktaydı. II. Mahmut (1808-1839), 1826’da Yeniçeri Ocağı’nı kaldırarak yerine Asakir-i Mensure-i Muhammediye’yi kurmuş ve yeniçerileri hatırlatan başlıca kelimeler ile birlikte bayrak kelimesini de yasaklayarak yerine “sancak” ibaresinin kullanılmasını emretmiştir. Bu dönemde sancakların üzerindeki motifler de yalnızca hilalden ibaret olacak şekilde değiştirilmiştir (Kılıçkaya, 2007, s.17). I. Abdülmecit Dönemi’nde (1839-1861) ay ile beraber kullanılan sekiz köşeli yıldız yerini beş köşeli yıldızla bırakmıştı (Osman, 1931, s.448). Sultan Abdülaziz Dönemi’nden (1861-1876) itibaren, padişahlara mahsus bayrakların ortasındaki tuğra beyaz renkte şualı güneş motifi içine alınmış ve bu durum saltanatın kaldırılmasına kadar devam etmiştir (Bakırcı,2007, s.246).

1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasından sonra halifeye mahsus sancak kullanılmaya devam edilmiş, saltanata ait bayrak ise kaldırılmıştır (Köprülü,1992, s. 254).

3 Mart 1924’te halifeliğin kaldırılmasından sonra Osmanlı Devleti’nde kullanılan; padişah, halife, ordu birlikleri, Garp Ocakları ve bazı devlet kurumlarına ait farklı bayrak ve sancaklar kaldırılmış, bazıları ise yeniden şekillendirilmiştir. 22 Ekim 1925’te çıkartılan “Sancak Talimatnamesi”yle Türk bayrağının nasıl imal edileceği, ölçüleri, ay ve yıldızın nerede bulunacağı gibi hususlar belirli kurallara bağlanmıştır (Sosyal, 2010, s. 225-226).

Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi

Hitit ve Friglerden itibaren düzenli yerleşim gören Akşehir, Osmanlı Dönemi’nde de önemli bir yerleşim merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir. İlçede, Rüştü Bey Konağı olarak bilinen yapı da Osmanlı Dönemi’nden günümüze kadar ulaşabilmiş kültür varlıklarımızdan bir tanesidir. Bina Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 15.11.1985 tarih ve 1569 sayılı kararı ile tescil edilmiş; 1989 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kamulaştırılarak 1992 yılında onarımına başlanmıştır. 05.07.2007 tarihinde ziyarete açılan “Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi” adıyla ziyarete açılan Rüştü Bey Konağı özgünlüğünü günümüze kadar korumuştur (Şekil 1).

İkiz ev plan tipinde yapılan konak, zemin üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin kattaki odalar idari birimlere ayrılmıştır. Müdür, uzman, memur ve güvenlik odalarıyla “Etnografik ve Arkeolojik Eser Deposu” bu katta yer almaktadır.

Birinci kat arkeolojik eserlerin sergilendiği bölümdür. Bu katta altı oda bulunmaktadır. Odalardaki koleksiyonlar kronolojik sıraya göre yerleştirilmiştir

İkinci kat etnografik eserlere ayrılmıştır. Nasreddin Hoca fıkrası ve sıra yarenlerine dair betimlemeler ile Akşehir geleneklerine göre düzenlenmiş gelin odası bu kattadır. Orta salonda, 13. yy. ahşap işçiliğinin örnekleri arasında yer alan Seyyid Mahmut Hayrani Türbesi kapısı ve Şeyh Eyüb Türbesi’ne ait sanduka yine bu katta sergilenmektedir.

Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ndeki Sancaklar

Katalog No:1

Müze Envanter No:584

Koleksiyona Geldiği Yer: Ankara Etnografya Müzesi'nden naklen.

Koleksiyona Geliş Tarihi: 16.04.1946

Tarihi: 20. yy.

Malzeme ve Teknik: Keten Kumaş-Aplike

Ölçüsü: 165 x 148 cm

Yazı Türü: -

Fotoğraf: 3

Tanım ve Kompozisyon: Sancak kırmızı, beyaz ve soluk yeşil renkli keten kumaştan üç şerit hâlinde yapılmıştır. Üzerinde sandık lekeli olarak adlandırılan sarı lekeler bulunmaktadır. Bir köşesi yırtıktır.

Sancağın tek yüzü beyaz renkli keten bezden meydana getirilmiş motiflerin applike edilmesi suretiyle bezenmiştir. Zemine düzensiz olarak yerleştirilmiş üç adet ay yıldız kompozisyonu karşılıklı iki hilalin ortasına konumlandırılmış çok kollu bir yıldızdan meydana gelmektedir. Yıldızların şekilleri ve kol sayıları farklılık göstermektedir. Üst kısımda yer alan iki elin arasında Kur'an muhafazası yerleştirilmiştir. En sağda ise kılıç motifi yer almaktadır. Motiflerin üç kenarı kırmızı kumaştan yarım daire bordür ile çerçevelenmiştir. Direğe asılan kenarı ise düz bırakılmıştır.

Katalog No:2

Müze Envanter No: 585

Koleksiyona Geldiği Yer: Ankara Etnografya Müzesi'nden naklen.

Koleksiyona Geliş Tarihi: 16.04.1946

Tarihi: 20. yy.

Malzeme ve Teknik: Saten Kumaş – Aplike

Ölçüsü: 194 x 180 cm

Yazı Türü: Rika

Fotoğraf: 4

Tanım ve Kompozisyon: Ortası sarı renkli saten kumaştan oluşmaktadır. Kenarları kırmızı renkli saten kumaşla çevrili olup ortadaki sarı zemin üzerinde kırmızı ve siyah kumaşlarla yazılmış üç satır yazı bulunmaktadır.

Tek yüzü olan sancağın üzerinde rika hattı ile birinci satırda “Bismillahirrahmanirrahim” (Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla), ikinci satırda kelime-i tevhid; “la ilahe illallah Muhammedun resulullah” (Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir), üçüncü satırda ise “Seyyid İbrahim Desûki”¹ ifadeleri yer alır. Üst kenarın ortasında yırtık vardır.

¹ Burhanüddin İbrahim b. Ebi'l-Meed Abdilaziz ed- Desûki (ö. 676 / 1277) Mutasawıf, Desûkiyye tarikatının kurucusu. (Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/desuki-ibrahim-b-abdulaziz>)

Katalog No: 3**Müze Envanter No:** 70-254**Koleksiyona Geldiği Yer:** Nezahat İNCE'den satın alma.**Koleksiyona Geliş Tarihi:** 10.11.1970**Tarihi:** Osmanlı**Malzeme ve Teknik:** Saten Kumaş - Boyama**Ölçüsü:** 150 x 135 cm**Yazı Türü:** Celi Sülüs- Celi talik**Fotoğraf:** 5

Tanım ve Kompozisyon: Yeşil saten üzerine sarı renkli yağlı boya ile yatay olarak yazılmış üç satır yazı bulunmaktadır. Yalnızca en üst satırdaki "hususî" ifadesi celi talik, diğer ibareler ise celi sülüstür. Ortasından katlanmak suretiyle kullanılan sancağın iki yüzünde de müsenna "Hususi, Şemsil Maarifül Mektebi" ifadeleri yer almaktadır. Yazının dört köşesinde mavi renkli yağlı boya ile yapılmış ay yıldız motifleri görülmektedir.

Katalog No: 4**Müze Envanter No:** 16-17**Koleksiyona Geldiği Yer:** Akşehir İlçe Müftülüğü**Koleksiyona Geliş Tarihi:** 12.08.2016**Tarihi:** Osmanlı**Malzeme ve Teknik:** Saten / Atlas Kumaş**Ölçüsü:** 139 x 110 cm**Yazı Türü:** Celi Sülüs**Fotoğraf:** 6-7-8

Tanım ve Kompozisyon: Dikdörtgen biçimli sancak çift yüzlüdür. Kırmızı zeminli yüzde, atlas kumaş üzerinde, ortada zincir işi tekniğinde minik sonsuzluk motiflerinin oluşturduğu dikdörtgen bordür içerisinde tuğra bulunmaktadır. Tuğrada "Bismillahirrahmanirrahim" yanında "innehu min süleymane ve innehu" yazılıdır. Bordürün alt ve üst kısmında karşılıklı ikişer adet ay-yıldız motifi bulunmaktadır. En üstte kartuş içerisinde "la ilahe" yazılıdır. Alt bölümdeki kartuş içerisinde "illallah" yazısı bulunmaktadır. Köşelerde dairesel çerçeve içerisinde "Allah", "Muhammed", "Ebubekir", "Ömer" yazmaktadır. Sağ kenarda "Es Salatu vessalamu aleyke ya Rasulullah", sol kenarda "Muhammeden Rasulullah" yazılıdır.

Yeşil zeminli yüzde, atlas kumaş üzerinde ortada zincir işi tekniğinde minik sonsuzluk motiflerinin oluşturduğu çerçeve içerisinde "hubbul vatan minel iman" (vatan sevgisi imandandır) yazısı bulunmaktadır. (Acluni, Keşfu'l-Hafa, 2/258, no: 1102) Bordürün üst kısmında karşılıklı iki adet ay-yıldız motifi yer almaktadır. Üstte "inna fethna leke" en altta "fethan mübina" (Fetih Suresi /1) yazısı vardır. Yan kenarlarda "Essalatü vessalamü aleyke ya habiballah" karşı kenarda "nasra minallahi vel fethi garib" (Saff Suresi /13) yazılıdır. Bordür çerçevenin alt kısmında 1326 senesi ikinci ordu sonbahar mezunelerine iştirak etmek üzere silah altına alınan Akşehir redif taburu efrad-ı Gazanfer Nihani Engilli Cami-i Şerif bergüzarı yazısı bulunmaktadır. Köşelerdeki dairesel bordür içerisinde

“Ali”, “Osman”, “Hasan” ve “Hüseyin” yazılıdır. Üç kenarı sim püskül ile çevrilidir. Ahşap direğin ucunda piriç âlem bulunmaktadır. Âlemin gövdesi üç boğumdan oluşmaktadır. Hilal biçimli başlık içerisinde “ya Allah” yazısı okunmaktadır. Sancağın özellikle orta bölümünde yıpranmaya bağlı ezilmeler, renklerde solmalar vardır.

Katalog No: 5

Müze Envanter No:17-1

Koleksiyona Geldiği Yer: Akşehir İlçe Müftülüğü

Koleksiyona Geliş Tarihi: 22.03.2017

Tarihi: Osmanlı

Malzeme ve Teknik: Saten / Atlas Kumaş

Ölçüsü: 129 x 145 cm

Yazı Türü: Sülüs

Fotoğraf: 9-10

Tanım ve Kompozisyon: Dikdörtgen biçimli sancak çift yüzlüdür. Kırmızı zeminli yüzde, atlas kumaş üzerinde, ortada zincir işi tekniğinde minik sonsuzluk motiflerinin oluşturduğu bordür içerisinde tuğra bulunmaktadır. Tuğrada “Bismillahirrahmanirrahim” yanında “innehu min süleymane ve innehu” yazılıdır (Neml Suresi/30). Bordürün alt ve üst kısmında karşılıklı ikişer adet ay-yıldız motifi bulunmaktadır. En üstte kartuş içerisinde “la ilahe” yazılıdır. Alt bölümdeki çerçevesiz kartuş “illallah” yazısı bulunmaktadır. Köşelerde dairesel çerçeve içerisinde “Allah”, “Muhammed”, “Ebubekir”, “Ömer” yazmaktadır. Sağ kenarda “Es salatu vessalamu aleyke ya Rasulullah”, sol kenarda “Muhammeden Rasulullah” yazılıdır.

Yeşil zeminli yüzde, atlas kumaş üzerinde ortada zincir işi tekniğinde minik sonsuzluk motiflerinin oluşturduğu bordür içerisinde “hubbul vatan minel iman” (vatan sevgisi imandandır) yazısı bulunmaktadır (Acluni, Keşfu'l-Hafa, 2/258, no: 1102). Bordürün üst kısmında karşılıklı iki adet ay yıldız motifi yer almaktadır. Üstte “inna fetehna leke” en altta “fethan mübina” (Fetih Suresi /1) yazısı vardır. Yan kenarlarda “Essalatü vessalamü aleyke ya habiballah” karşı kenarda “nasra minallahi vel fethi garib” (Saff Suresi /13) yazılıdır. Bordür çerçevesinin alt kısmında 1326 senesi ikinci ordu son bahar mezunelerine iştirak üzere silah altına alınan Akşehir redif taburu efrad-ı Gazanfer Nihanî Nadir Cami-i Şerif bergüzarı yazısı bulunmaktadır. Köşelerdeki dairesel bordür içerisinde “Ali”, “Osman”, “Hasan” ve “Hüseyin” yazılıdır. Üç kenarı sim püskül ile çevrilidir. Ahşap direğin ucunda piriç âlem bulunmaktadır. Âlemin gövdesi iki boğumdan oluşmaktadır. Sancağın özellikle uç kısmında ve direğe bağlanan bölümünde yıpranmaya bağlı ezilmeler, renklerde solmalar vardır.

Katalog No: 6

Müze Envanter No: 16-16 (Etütlük)

Koleksiyona Geldiği Yer: Akşehir İlçe Müftülüğü

Koleksiyona Geliş Tarihi: 22.03.2017

Tarihi: Osmanlı

Malzeme ve Teknik: Saten / Atlas Kumaş

Ölçüsü: 129 x 145 cm

Yazı Türü: Sülüs

Fotoğraf: 11-12-13

Tanım ve Kompozisyon: Yatay dikdörtgen biçimli sancak çift yüzlüdür. Kırmızı zeminli yüzde, atlas kumaş üzerinde, ortada zincir işi tekniğinde minik sonsuzluk motiflerinin oluşturduğu bordür içerisinde tuğra bulunmaktadır. Tuğrada “Bismillahirrahmanirrahim” yanında “innehu min süleymane ve innehu” yazılıdır (Neml Suresi/30). Bordürün alt ve üst kısmında simetrik olarak birer adet ay-yıldız motifi bulunmaktadır. Sancağın direğe bağlanan kenarında en üstte kartuş içerisinde “inna fetehna leke” yazılıdır. Alt bölümdeki kartuş içerisinde “fethan mübina” yazısı bulunmaktadır. Köşelerde dairesel çerçeve içerisinde “Allah”, “Muhammed” yazmaktadır. Sağ kenarda “Es Salatu vesselamu aleyke ya Rasulullah”, sol kenarda “nasra minallahi vel fethi garib” (Saff Suresi /13) yazılıdır.

Yeşil zeminin ortasında zincir motifleriyle oluşturulmuş çerçevenin içerisinde “hubbul vatan minel iman” (vatan sevgisi imandandır) yazısı bulunmaktadır (Acluni, Keşfu'l-Hafa, 2/258, no: 1102). Alttaki kitabe bölümde 1326 senesi ikinci ordu son bahar mezunelerine iştirak etmek üzere silah altına alınan Akşehir redif taburu efrad-ı Gazanfer Nihanî Bermende Cami-i Şerif bergüzarı yazısı bulunmaktadır. Bordürün üst kısmında bir adet ay yıldız motifi yer almaktadır. Üstte “la ilahe” en altta “illallah” yazısı vardır. Yan kenarlarda “Essalatü vesselamü aleyke ya habiballah”, karşı kenarda “muhammeden rasulullah sâdigul vağdul emin” yazılıdır. Köşelerdeki dairesel bordür içerisinde “Ali”, “Osman”, “Hasan” ve “Hüseyin” yazılıdır. Üç kenarı sim püskül ile çevrilidir. Ahşap direğin ucunda pirinç âlem bulunmaktadır. Âlemin gövdesi üç boğumdan oluşmaktadır. Baş kısmı kırılmıştır. Sancağın özellikle uç kısmında ve direğe bağlanan bölümünde büyük oranda yıpranmaya bağlı ezilmeler, kopmalar ve renklerde solmalar vardır.

Değerlendirme ve Sonuç

Sancakların geliş yerlerine göre bir değerlendirme yapıldığında 1 ve 2 numaralı örneklerin Ankara Etnografya Müzesi'nden nakil olduğu, 3 numaralı örneğin satın alma yoluyla temin edildiği, 4, 5 ve 6 numaralı örneklerin ise Akşehir İlçe Müftülüğünce bağışlandığı görülmektedir.

İncelemesi yapılan sancakların iki adedi (katalog no 1,2) tekke – dergâh sancağı, bir adedi (katalog no 3) mektep sancağı üç adedi (katalog no 4, 5, 6) ise askeri nitelikte tabur sancağıdır.

Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde sergilenen Osmanlı Dönemi'ne ait altı sancağın tamamının dikdörtgen formda olduğu görülmektedir. Örneklerin dört adedi (Katalog no 1, 2, 3, 4) farklı boy ve genişlik ölçülerine sahip olup ikisinin (Katalog no 5, 6) boy ve genişlik ölçüsü aynıdır. Sancakların en ölçüleri 129 cm ile 194 cm arasında, boy ölçüleri ise 110 cm ile 180 cm arasında değişiklik göstermektedir.

İşlemelere bakıldığında zemin üzerine farklı kumaşlar ile applike (Katalog no 1, 2), boyama (Katalog no 3), iğne ile zincir işi ve nakış (Katalog no 4, 5, 6) gibi farklı tekniklerin uygulandığı görülmektedir. 1 numaralı örnekte applike sancakların üç kenarın yarım dairelerin oluşturduğu bordür ile çevrili olduğu görülmektedir. İşlemelerde ağırlıklı olarak beyaz, kırmızı, siyah ve sarı renkler kullanılmıştır.

Malzeme olarak genellikle saten atlas kumaş tercih edilmiş olmakla birlikte pamuklu keten kumaşların da kullanıldığı, renk olarak ise kırmızı, yeşil, sarı, siyah, beyaz kumaşların yaygın olduğu görülmektedir. Saçaklarda ise sarı sim tercih edilmiştir (Katalog no 4, 5, 6).

1 numaralı örnek dışında tüm sancakların yüzeyi yazı karakterleriyle hareketlendirilmiştir. 4, 5, 6 numaralı örneklerde yazılar kenar bordürleri boyunca uzanan kartuşlar içerisine yerleştirilmişken 2 numaralı örnekte kırmızı çerçeve içerisine alınmış sarı zemin üzerine kırmızı ve siyah renkle yazılmıştır. Bunun yanında ay yıldız (katalog no 1, 3, 4, 5, 6) ile tuğra motifleri de (katalog no 4, 5, 6) kullanılmıştır. 1 numaralı örnekte diğerlerinden farklı olarak el, kılıç ve muhafazası içerisinde Kur'an motiflerinin işlendiği görülmüştür. El motifi tasavvuf kültüründe “pençe-i âl-i abâ/ hamse-i âl-i abâ kavramları ile ifade edilmekte olup Hz Peygamber ve yakın akrabalarını temsil etmektedir (Uysal-Erol, 2021, s.569). Ehl-i Beyt yani Hz. Peygamber (S.A.V.), Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

ifade edilmektedir (Baltacı, 2011, s.26). Ehl-i Beyt beş kişi olduğu için pençe-i âl-i abâ ile sembolize edilmiştir (Tanyu, 1982, s.488, 494). El figürünün duayı sembolize etmesi, Anadolu'da halk kültüründe yine muskalarda koruyuculuk özelliğine inanılması sancaklardaki kullanımının dini inanış ile ilgili olduğunu göstermektedir.

Kılıç, Osmanlı sancaklarında yaygın olarak kullanılan bir motif olmakla birlikte, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hediye ettiği Zülfikar'ı da temsil etmektedir. Kılıç tarikat sancaklarında sıkça kullanılan bir motiftir. Bektaşilerde, Hacı Bektaşî Veli, Hacım Sultan, Kızıl Deli gibi büyük velilerin tahta bir kılıca sahip oldukları bilinmektedir. Bununla bazen ejderleri, bazen kafirleri öldürdükleri anlatılmaktadır (Ocak, 1983, s.129).

Sancaklarda Kur'an-ı Kerim'in muhafazası ile asılı vaziyette işlenmesinin belirli ayetlerin yerine tüm ayetleri toplayan Kur'an'ın gösterilmesi biçiminde bir ikonografik anlam içerdiği şeklinde yorumlanmaktadır (Uysal-Erol, 2021, s. 570). Katalog No 1'de yer alan sancak üzerinde pençe-i ala, kılıç ve Kur'an-ı Kerim muhafazası motiflerinin hepsinin kullanıldığı görülmekle birlikte tarikat sancağının benzer örnekleri Ankara Etnografya Müzesi ve Mevlâna Müzesi koleksiyonunda yer almaktadır (Uysal-Erol, 2021, s.583-586).

Tamamı Osmanlı Dönemi olan sancak örneklerinde Arap alfabesi kullanılmıştır. Yazı çeşidi çoğunlukla sülüs olmakla birlikte bir örnekte (Katalog no 2) rika yazı tercih edilmiştir. Sancak üzerinde yer alan "Seyyid İbrahim Desukî" ibaresi Ankara Etnografya Müzesi Arşivinde Env. No:10088 kayıtlı sancak üzerinde "Ya Hazreti Pir İbrahim Desukî" olarak karşımıza çıkmaktadır. (Uysal-Erol, 2021, s.574). Yazılarda Fetih suresinin ayetleri, besmele, kelime-i tevhid, halife isimleri dua, zikir ve hadis kullanılmış olması, sancakların dinî bir sembol olduğunun en büyük göstergesidir.

İşlemeli sancakların en önemli özelliklerinden biri de üzerlerine bağlı buldukları askerî taburun (Akşehir) hangi birliğine (Engilli, Nadir, Bermende) ait bilgileri vermesi ve üzerlerinde tarihlerinin yazılmasıdır (Katalog no 4, 5, 6). Böylelikle sancaklar bize tarih ve buldukları şehrin o dönemki durumu hakkında (vilayet-kaza) bilgiler de vermektedir. Tarih ve şehir bilgilerini bildiren benzer örnekler Tokat Müzesi ve Tokat Mevlevihane Vakıf Müzesi'nde karşımıza çıkmaktadır (Çoban, 2013, s17-18).

Sancaklardan üç adedinde âlem mevcuttur. Âlemlerde pirinç malzeme kullanılmış olup bir örneğin iki, bir örneğin üç boğumlu olduğu görülmektedir. Bir örnekte ise âlem kısmının hilal biçimli başlığa sahip olduğu, üzerinde "ya Allah" ibaresinin bulunduğu görülmüştür (Katalog no 4, 5, 6).

İncelemesi yapılan sancaklar 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Kültürümüzün önemli bir parçası olan sancaklar, bağımsızlık sembolü olması açısından askerlik tarihimize, tarikat sembolü olması açısından İslam sanatı tarihine ışık tutmaktadır. Türk tarihinin çeşitli evrelerinde kullanılmış olan bu sancaklar, dokuma teknikleri ve süslemeleri bakımından ele alınarak, sahip oldukları alametler ve sembolleri tanımlanmış, taşıdıkları ikonografik anlamlar incelenmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- Aclûnî (2019), *Keşfü'l - Hafâ*, (Çev. Mustafa Genç), 2, Step Ajans Matbaa.
- Bakırcı, N. (2007). Mevlâna Müzesindeki sancaklar, *Mevlâna Ocağı*, 241-258.
- Baltacı, C. (2011). *Tasavvuf lügati*, Gelenek Yayınları.
- Çoban, A. (2013). *Tokat Müzesi'nde bulunan işlemeli sancak örnekleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Selçuk Üniversitesi.
- Demiralp, Y. (1996). *Akşehir ve köylerindeki Türk anıtları*. Kültür Bakanlığı.
- İnan, A. (1966). Tuğ- Bayrak (Sancak), *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, 46, 871-875.
- Kılıçkaya, m (2007). İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi sancakları [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Köprülü, M.F. (1943). Bayrak, *İslam Ansiklopedisi*, 2, Maarif Matbaası, 401-420.
- Köprülü, O.F. (1992). Bayrak, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, 247-254.
- Kur'ân ve Meali (2024, 16 Nisan). *Kuran ve meali*. <https://www.kuranvemeali.com>
- Kurtoğlu, F. (1987). *Türk bayrağı ve ay yıldız*. Ankara.
- Ocak, A.Y. (1983). *Bektaşî menakıbnamelerinde İslam öncesi inanç motifleri*. Enderun Kitabevi.
- Osman, R. (1931). Bayrağımıza dair birkaç söz, *İstanbul Belediye Mecmuası*, 84 (12), 446-458.
- Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi*, 1, İstanbul.
- Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* 3, İstanbul
- Sosyal, M.E. (2010). Tarihsel süreçte bayrak ve sancaklarımız, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 42, 209- 239.
- Şahin, i (2009). Sancak. Emecen, F. (Ed.), *TDV İslam ansiklopedisi* içinde. Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sancak>
- Şahintürk, E. (2011). *16. Yüzyıl Osmanlı Minyatürlerinde Bayrak Üzerine Bir Araştırma (Bayrak-Flâma-Sancak)* [Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi], Marmara Üniversitesi.
- Tanyu, H. (1982). Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve el ile ilgili inançlar üzerine kısa bir araştırma. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, 2(4), 479- 495.
- Tezcan, H. (2004). *Yapı-Kredi Koleksiyonu'nda Estergon Sancağı*, Yapı Kredi Yayınları.
- Uysal, A.O, Erol, E.C. (2021). Bir grup tarikat sancağında sanat ve sembolizm, *Troy Academy International Journal of Social Sciences*, 6, 562-586.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1941). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Maarif Matbaası.

Şekiller

Şekil 1

Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi

Şekil 2

Devlet-i Aliyye-i Osmani Sancakları/ Osmanlı Devleti'nin Bayrakları (Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Sancaklarıyla Düvel-i Enebiye Bandıralarını Havi Albümdür, İstanbul, Matbaa-i Bahriye, 1910'dan aktaran Şahintürk, 2011, s. 282)

Şekil 3

584 Numaralı Sancağın Ön Yüzü

Şekil 4

585 Numaralı Sancağın Ön Yüzü

Şekil 5

70-254 Numaralı Sancağın Ön Yüzü

Şekil 6

16-17 Numaralı Sancağın Ön Yüzü

Şekil 7

16-17 Numaralı Sancağın Arka Yüzü

Şekil 8

16-17 Numaralı Sancağın Âlemi

Şekil 9

17-1 Numaralı Sancağın Ön Yüzü

Şekil 10

17-1 Numaralı Sancağın Arka Yüzü

Şekil 11

16-16 (Etd.) Numaralı Sancağın Ön Yüzü

Şekil 12

16-16 (Etd.) Numaralı Sancağın Arka Yüzü

Şekil 13

16-16 (Etd.) Numaralı Sancağın Âlemi

